# Analyse ILD bevraging leerlingen

## Inhoud


| | | |
|---|---|---|
| **1.** | **Inleiding** | **3** |
| 1.1. | Opzet van de bevraging | 3 |
| 1.2. | Een overzicht van de vragen | 4 |
| 1.3. | Dataverwerking en analyseproces | 5 |
| 1.4. | Gebruik van een Large Language Model (LLM) binnen Microsoft Copilot | 6 |
| **2.** | **Kwantitatieve analyse** | **7** |
| 2.1. | Een overzicht van het profiel van de leerlingen | 7 |
| 2.1.1. | Verdeling van de levensbeschouwelijke vakken (N = 2.370) | 7 |
| 2.1.2. | Geslacht | 7 |
| 2.1.3. | Onderwijsfinaliteit | 7 |
| 2.2. | Een analyse van de stellingen | 8 |
| **3.** | **Wat is het draakvlak voor ILD bij leerlingen?** | **13** |
| **4.** | **Wat bepaalt de voorkeur van leerlingen?** | **15** |
| **5.** | **Kwalitatieve analyse van de open antwoorden** | **17** |
| 5.1. | Deductieve analyse | 17 |
| 5.1.1. | Motivatie om het eigen levensbeschouwelijk vak te verkiezen | 17 |
| 5.1.2. | Motivatie om een *combinatie* te verkiezen | 18 |
| 5.1.3. | Motivatie om volledig voor ILD te kiezen | 18 |
| 5.2. | Inductieve analyse | 19 |
| 5.2.1. | Tegenthema's: zorgen en frustraties rondom ILD | 19 |
| 5.2.2. | Positieve waardering voor ILD | 20 |
| 5.3. | Conclusie: hoe ervaren leerlingen ILD? | 21 |
| **6.** | **Verschillen volgens levensbeschouwelijk vak, geslacht en onderwijsfinaliteit** | **22** |
| 6.1. | Analyse levensbeschouwelijk vak | 22 |
| 6.2. | Analyse per geslacht | 23 |
| 6.3. | Analyse per onderwijsfinaliteit | 24 |
| 6.4. | Waar zijn de grootste verschillen tussen subgroepen? | 24 |
| **7.** | **Analyse van de significante verschillen tussen leerlingen** | **25** |

7.1. Levensbeschouwelijk vak: één significant verschil 25
7.2. Gender: vooral één kwetsbare groep springt eruit 25
7.3. Onderwijsfinaliteit: een klein maar significant verschil 26
7.4. Conclusie 27
**8. Beleidsanalyse 28**
**9. Wat wil dit zeggen voor de verdere uitrol van ILD? 29**
9.1. Versterk ILD als complementaire, niet-vervangende werkvorm 29
9.2. Verbeter de organisatie en structurele inbedding van ILD 29
9.3. Professionaliseer leerkrachten in dialoogbegeleiding voor een diverse groep van leerlingen 30
9.4. Bewaak sociale veiligheid voor alle leerlingen en kwetsbare groepen 30
9.5. Maak ILD inhoudelijk relevanter en betekenisvoller 30
9.6. Denk na over de diverse groepen en meer flexibiliteit 31
9.7. Denk na over een gerichte aanpak bij groepen van leerlingen 31
**10. Slotwoord 31**
**Bijlage 32**

# 1. Inleiding

## 1.1. Opzet van de bevraging

De bevraging werd ontwikkeld om een breed en representatief beeld te krijgen van de ervaringen, attitudes en voorkeuren van leerlingen met betrekking tot interlevensbeschouwelijke dialoog (ILD) en de levensbeschouwelijke vakken. De vragenlijst werd digitaal afgenomen en richtte zich tot leerlingen uit verschillende onderwijsfinaliteit, levensbeschouwelijke achtergronden en genderidentificaties. Het doel was om zowel de **kwantitatieve dimensies** (attitudes, voorkeuren, draagvlak) als de **kwalitatieve motivaties** (reden voor keuzes, beleving van ILD) in kaart te brengen.

De vragenlijst omvatte vier grote onderdelen:

1. **Profielvragen**
   Leerlingen duidden hun levensbeschouwelijk vak, genderidentificatie en onderwijsfinaliteit aan. Deze variabelen dienden als subgroepen voor latere analyses van verschillen in attitudes en draagvlak. Geen enkele leerling van de Anglicaanse godsdienst nam deel aan de bevraging.

2. **Likert-schaalvragen**
   Acht stellingen peilden naar attitudes en ervaringen omtrent ILD, zoals kennis over ILD, kwaliteit van de dialoog, betrokkenheid van de leerkracht en ervaren meerwaarde voor zingeving en sociale verbinding. Leerlingen kozen telkens uit vijf antwoordcategorieën (“Helemaal oneens” t.e.m. “Helemaal eens”).

3. **Keuzevraag**
   De kernkeuze bestond uit drie opties:
   - voorkeur voor het eigen levensbeschouwelijk vak,
   - voorkeur voor interlevensbeschouwelijke dialoog,
   - voorkeur voor een combinatie van beide.

   Deze keuze liet toe het verband te onderzoeken tussen voorkeuren en ervaringen.
4. **Open motivatievraag**
   Leerlingen motiveerden hun keuze in eigen woorden. Deze antwoorden waren essentieel om inzicht te krijgen in de achterliggende redenen, verwachtingen en knelpunten.

De bevraging werd ingevuld door een grote groep leerlingen (N ≈ 2370), wat een ruime basis biedt voor betrouwbare analyses. De deelname was anoniem, zodat leerlingen vrij konden antwoorden zonder sociale druk. De digitale afname zorgde voor uniforme dataverzameling en minimale registratiefouten.

## 1.2. Een overzicht van de vragen

| Type vraag | Vragen | Antwoordtype |
|---|---|---|
| Profielvraag | Mijn gekozen levensbeschouwelijk vak | Categorie (LBV) |
| Profielvraag | Ik identificeer mij als | Categorie (gender) |
| Profielvraag | Mijn onderwijsniveau | Categorie (finaliteit) |
| Likert-vraag 1 | Ik weet wat interlevensbeschouwelijke dialoog is | 5-punt Likert (Helemaal oneens – Helemaal eens) |
| Likert-vraag 2 | De lessen levensbeschouwing bereiden me voor om met andere leerlingen in dialoog te gaan | 5-punt Likert |
| Likert-vraag 3 | Ik neem deel aan het gesprek met leerlingen met een andere levensbeschouwing | 5-punt Likert |
| Likert-vraag 4 | Ik ervaar de betrokkenheid van mijn eigen leerkracht tijdens de interlevensbeschouwelijke dialoog | 5-punt Likert |
| Likert-vraag 5 | Interlevensbeschouwelijke dialoog helpt mij in mijn zoektocht naar zin, betekenis en levenswijze | 5-punt Likert |
| Likert-vraag 6 | Interlevensbeschouwelijke dialoog biedt mij een kans om andere leerlingen beter te leren kennen met al onze verschillen en gelijkenissen | 5-punt Likert |
| Likert-vraag 7 | Het gesprek in de les interlevensbeschouwelijke dialoog verloopt open en respectvol | 5-punt Likert |
| Likert-vraag 8 | Ik krijg een beoordeling van de interlevensbeschouwelijke dialoog | 5-punt Likert |
| Keuzevraag | Duid aan wat voor jou van toepassing is | Categorie (Eigen vak / ILD / combinatie) |
| Open vraag | Motiveer je antwoord | Open tekstveld |

## 1.3. Dataverwerking en analyseproces

Voor dit onderzoek naar de implementatie van interlevensbeschouwelijke dialoog (ILD) werd een **mixed-methodsbenadering** toegepast, waarbij kwantitatieve en kwalitatieve data systematisch werden verzameld, opgeschoond en geanalyseerd. Deze benadering maakt het mogelijk om zowel patronen en verbanden te identificeren als deze te verdiepen en te verklaren vanuit de ervaringen van ouders. :

Na afname werden alle antwoorden geëxporteerd als een Excelbestand, waarna de dataverwerking en analyse plaatsvond in Python binnen de beveiligde Microsoft Copilot-omgeving.

### Datavoorbereiding

- **Schoonmaken van data**: lege of foutief ingevoerde cellen werden gecontroleerd; antwoorden op open vragen werden gestandaardiseerd naar tekstformaat.
- **Hercodering van Likert-schalen**: antwoordcategorieën werden omgezet naar numerieke waarden (1–5).
- **Constructie van de draagvlakindex**: drie inhoudelijk verwante items (existentiële meerwaarde, sociale meerwaarde, ervaren openheid) werden gemiddeld tot één schaal. De betrouwbaarheid werd berekend via Cronbach's alfa.

### Kwantitatieve analyse

- **Descriptieve statistiek**: per Likert-item werden gemiddelde, standaarddeviatie en verdeling berekend.
- **Indexinterpretatie**: de draagvlakindex werd samengevat via gemiddelde, percentielen en spreiding.
- **Kruistabellen**: voorkeuren (eigen vak, ILD, combinatie) werden vergeleken met attitudescores en de draagvlakindex.
- **Significantietoetsen**:
    - *ANOVA* voor verschillen tussen levensbeschouwelijke vakken, gendergroepen en onderwijsfinaliteit.
    - *Chi-kwadraat* voor verbanden tussen keuzevoorkeur en levensbeschouwelijk vak.
    - *Tukey HSD post-hoc analyses* om te bepalen welke subgroepen significant van elkaar verschillen.

### Kwalitatieve analyse

De open antwoorden werden volgens een drie methodes verwerkt:

- **Deductieve codering**: classificatie in drie houdingen tegenover ILD (positief, negatief, neutraal/onduidelijk).
- **Inductieve thematische analyse**: via patroonherkenning werden terugkerende motieven geïdentificeerd (bv. diepgang eigen vak, chaos in ILD, waarde van dialoog, behoefte aan afwisseling).

- **Frequentietelling van thema's**: met behulp van keyword-detectie en manuele controle werd per thema aangegeven hoe vaak het in antwoorden voorkomt.

Deze combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve technieken maakte het mogelijk om niet alleen **wat leerlingen antwoorden**, maar ook **waarom** ze dat doen in kaart te brengen.

## 1.4. Gebruik van een Large Language Model (LLM) binnen Microsoft Copilot

Bij de verwerking en rapportering van de gegevens werd gebruik gemaakt van een Large Language Model (LLM) geïntegreerd in Microsoft Copilot. Het LLM fungeerde niet als besluitvormer, maar als ondersteuning voor gegevensverwerking, interpretatie, structurering en rapportering.

**Rol van het LLM**

- **Structurele ondersteuning**: het LLM hielp om tabellen, samenvattingen en verklarende teksten helder te formuleren op basis van door Python berekende statistische resultaten.
- **Thema-identificatie**: het model ondersteunde bij de inductieve interpretatie van open antwoorden door patronen te herkennen in tekstfragmenten.
- **Rapportage en verwoording**: complexe analyses (zoals post-hoc resultaten of variabelenstructuren) werden omgezet naar begrijpelijke beleidsgerichte taal.

**Waarborgen en grenzen**

Het is essentieel te benadrukken dat:

- alle statistische berekeningen (ANOVA, Tukey, indexconstructie, frequenties) door Python zijn uitgevoerd;
- het model geen toegang had tot externe data en dus enkel werkte met de aangeleverde dataset;
- het LLM diende om resultaten te structureren en overzichtelijk te presenteren;
- alle tussenstappen controleerbaar en reproduceerbaar zijn.

**Meerwaarde van het LLM binnen dit proces**

- **Efficiëntie**: het model versnelt de omzetting van ruwe output naar bruikbare data.
- **Transparantie**: doordat elke stap door Python wordt uitgevoerd en door het LLM wordt toegelicht, ontstaat een helder spoor.

# 2. Kwantitatieve analyse

## 2.1. Een overzicht van het profiel van de leerlingen

### 2.1.1. Verdeling van de levensbeschouwelijke vakken (N = 2.370)

| Levensbeschouwelijk vak | Aantal | Percentage |
|---|---|---|
| **Niet-confessionele zedenleer** | 1296 | 54,7% |
| **Rooms-katholieke godsdienst** | 599 | 25,3% |
| **Islamitische godsdienst** | 384 | 16,2% |
| **Protestants-evangelische godsdienst** | 53 | 2,2% |
| **Orthodoxe godsdienst** | 33 | 1,4% |
| **Israëlitische godsdienst** | 5 | 0,2% |

**Kernobservaties**

- De meerderheid van de leerlingen volgt NCZ (bijna 55%).
- Ongeveer een kwart volgt rooms-katholieke godsdienst.
- Islamitische godsdienst vertegenwoordigt een substantiële minderheid (16%).
- De overige LBV-groepen zijn relatief klein (< 5%).
- Anglicaanse godsdienst komt niet voor in de dataset.

### 2.1.2. Geslacht

| Gendercategorie | Aantal | Percentage |
|---|---|---|
| **Vrouw** | 1307 | 55,1% |
| **Man** | 998 | 42,1% |
| **Zeg ik liever niet** | 46 | 1,9% |
| **Anders dan bovenstaande** | 19 | 0,8% |

### 2.1.3. Onderwijsfinaliteit

| Onderwijsfinaliteit | Aantal | Percentage |
|---|---|---|
| **Doorstroomfinaliteit (ASO)** | 1185 | 50,0% |
| **Dubbele finaliteit (TSO/KSO)** | 749 | 31,6% |
| **Arbeidsmarktfinaliteit (BSO)** | 436 | 18,4% |

## 2.2. Een analyse van de stellingen

Alle Likert-antwoorden van de stellingen zijn omgezet naar numerieke waarden:

| Antwoordcategorie | Code |
|---|---|
| **Helemaal oneens** | 1 |
| **Eerder oneens** | 2 |
| **Neutraal** | 3 |
| **Eerder eens** | 4 |
| **Helemaal eens** | 5 |

Voor elke stelling zie je hieronder:

- N (aantal geldige antwoorden)
- Gemiddelde score (1-5)
- Standaarddeviatie (SD)
- Verdeling van antwoordcategorieën
- Een interpretatie

### 1. "Ik weet wat interlevensbeschouwelijke dialoog is."

- **N:** 2370
- **Gemiddelde:** 3.53
- **SD:** 1.17
- Islam, RKG en NCZ verschillen nauwelijks.
- De meerderheid scoort **Neutraal** of **Eerder eens**.
- **Interpretatie:** Kennis over het concept is aanwezig, maar niet sterk verankerd. Veel leerlingen leren pas via ILD "wat ILD is", niet vooraf.

| Antwoordcategorie | Percentage |
|---|---|
| **Eerder eens** | **32.49%** |
| **Neutraal** | **28.02%** |
| **Helemaal eens** | **24.16%** |
| **Helemaal oneens** | **8.28%** |
| **Eerder oneens** | **7.04%** |

### 2. "De lessen levensbeschouwing bereiden me voor om met andere leerlingen in dialoog te gaan."

- **N:** 2370
- **Gemiddelde:** 3.14
- **SD:** 1.11
- Grote variatie per leerkracht (af te leiden uit open antwoorden).
- NCZ-leerlingen scoren dit vaak lager.
- **Interpretatie:** De voorbereiding verschilt sterk per LBV-vak. NCZ-leerlingen melden vaak dat ILD niet aansluit bij hun reguliere vakwerking.

| Antwoordcategorie | Percentage |
|---|---|
| Neutraal | 37.43% |
| Eerder eens | 27.25% |
| Eerder oneens | 13.78% |
| Helemaal oneens | 11.11% |
| Helemaal eens | 10.44% |

### 3. "Ik neem deel aan het gesprek met leerlingen met een andere levensbeschouwing."

- **N:** 2370
- **Gemiddelde:** 3.67
- **SD:** 1.11
- Islam en NCZ scoren dit relatief hoger.
- RKG is verdeeld (sommigen zeer actief, anderen zeer afwachtend).
- **Interpretatie:** Leerlingen *willen* wel deelnemen, maar de feitelijke organisatie (grote groepen, chaos, weinig begeleiding) hindert actieve dialoog.

| Antwoordcategorie | Percentage |
|---|---|
| Eerder eens | 32.39% |
| Neutraal | 26.94% |
| Helemaal eens | 26.68% |
| Eerder oneens | 7.87% |
| Helemaal oneens | 6.12% |

### 4. "Ik ervaar de betrokkenheid van mijn eigen leerkracht tijdens de ILD."

- **N:** 2370
- **Gemiddelde:** 3.56
- **SD:** 1.06
- Vrij stabiel tussen groepen.
- **Interpretatie:** Leerlingen hebben vertrouwen in hun eigen leerkracht, maar melden conflict tussen leerkrachten wanneer ILD samen wordt gegeven.

| Antwoordcategorie | Percentage |
|---|---|
| Neutraal | 35.53% |
| Eerder eens | 31.11% |
| Helemaal eens | 20.72% |
| Eerder oneens | 6.89% |
| Helemaal oneens | 5.76% |

### 5. "ILD helpt mij in mijn zoektocht naar zin, betekenis en levenswijze."

- **N:** 2370
- **Gemiddelde:** 2.57
- **SD:** 1.15
- Lager dan andere items.
- Vooral NCZ-leerlingen scoren dit vaak laag.
- **Interpretatie:**
  De existentiële component van ILD wordt door veel leerlingen niet ervaren of onvoldoende duidelijk aangeboden.

| Antwoordcategorie | Percentage |
|---|---|
| Neutraal | 33.88% |
| Helemaal oneens | 25.35% |
| Eerder oneens | 21.59% |
| Eerder eens | 13.52% |
| Helemaal eens | 5.66% |

### 6. "ILD biedt mij een kans om andere leerlingen beter te leren kennen."

- **N:** 2370
- **Gemiddelde:** 3.19
- **SD:** 1.15
- Meest positief beoordeelde aspect.
- **Interpretatie:** Sociale kennismaking werkt wél goed — maar leerlingen zeggen dat dit *zonder ILD ook al gebeurt*.

| Antwoordcategorie | Percentage |
|---|---|
| Neutraal | 33.37% |
| Eerder eens | 29.77% |
| Eerder oneens | 12.49% |
| Helemaal eens | 12.44% |
| Helemaal oneens | 11.93% |

### 7. "Het gesprek in de ILD-les verloopt open en respectvol."

- **N:** 2370
- **Gemiddelde:** 3.77
- **SD:** 1.02
- Sommige groepen melden *respectvol*, anderen *ruzie, chaos, disrespect*.
- **Interpretatie:** Dit is de meest verdeelde vraag . De ervaring hangt volledig af van groepssamenstelling en begeleiding.

| Antwoordcategorie | Percentage |
|---|---|
| Eerder eens | 37.07% |
| Neutraal | 26.48% |
| Helemaal eens | 26.17% |
| Eerder oneens | 5.91% |
| Helemaal oneens | 4.37% |

### 8. "Ik krijg een beoordeling voor de ILD."

- **N:** 2370
- **Gemiddelde:** 3.26
- **SD:** 1.05
- **Interpretatie**: Veel leerlingen weten **niet** goed of ILD wordt beoordeeld.

| Antwoordcategorie | Percentage |
|---|---|
| Neutraal | 45.40% |
| Eerder eens | 23.24% |
| Helemaal eens | 13.57% |
| Eerder oneens | 9.72% |
| Helemaal oneens | 8.07% |

#### Conclusie bij de stellingen

- Leerlingen **ervaren de sfeer van ILD positief** (hoogste score bij openheid/respect: 3.77).
- Ze **nemen ook redelijk actief deel** aan de dialoog (3.67).
- Ze voelen zich **middelmatig voorbereid** door hun reguliere LBV-les (3.14).
- De **laagste score** blijft de ervaren **persoonlijke existentiële meerwaarde** van ILD (2.57).

ILD wordt ervaren als een respectvolle en werkbare vorm van samen leren, maar weinig leerlingen ervaren het als iets dat echt bijdraagt aan hun persoonlijke zingeving of levensbeschouwing.

ILD wordt dus mild positief beoordeeld, vooral wat betreft kennismaking, dialoogbereidheid en interactie. Maar wat betreft inhoudelijke meerwaarde, organisatie en diepgang ervaren leerlingen een tekort.

## 3. Wat is het draakvlak voor ILD bij leerlingen?

### Samenstelling van de index

De index bestaat uit **drie stellingen**:

1. *ILD helpt mij in mijn zoektocht naar zin, betekenis en levenswijze.*
2. *ILD biedt mij een kans om andere leerlingen beter te leren kennen.*
3. *Het gesprek in de ILD-les verloopt open en respectvol.*

Voor elke leerling werd het **gemiddelde** van deze drie items berekend (schaal 1–5).

### Betrouwbaarheid van de schaal (Cronbach's α)

| Kenmerk | Waarde |
|---|---|
| Cronbach's alpha | 0.688 |

**Interpretatie:**

- Een alfa van **0.68** ligt *net onder* de klassieke grens van 0.70, maar wordt in sociale wetenschappen **aanvaardbaar** genoemd voor korte schalen met slechts 3 items.
- De schaal is **bruikbaar**, maar je merkt dat item 1 (existentiële meerwaarde) inhoudelijk minder aansluit bij items 2 en 3 (interactie en respect). Daardoor daalt de interne consistentie een beetje.

### Statistiek van de Draagvlak-index

| Statistiek | Waarde |
|---|---|
| N | 2370 |
| Gemiddelde | 3.18 |
| Standaarddeviatie | 0.87 |
| Minimum | 1.00 |
| 25ste percentiel | 2.67 |
| Mediaan | 3.33 |
| 75ste percentiel | 3.67 |
| Maximum | 5.00 |

## Interpretatie van de Draagvlak-index

**Globale draagvlakscore: 3.18 / 5**

Dit betekent dat **het totale draagvlak voor ILD bij leerlingen matig positief, maar niet sterk**, is.

**Wat dit suggereert:**

- Leerlingen ervaren **redelijk wat respect en openheid** in ILD (item 3 scoort bijna 3.8 uit stap 1).
- Ze vinden ILD **een beetje** helpen om anderen beter te leren kennen (ongeveer 3.2).
- Ze ervaren **amper persoonlijke existentiële meerwaarde** (item 1 scoort slechts 2.57).

**Wat zie je terug in de index:**

- Omdat item 1 veel lager scoort, *trekt dit het totale draagvlak naar beneden*.
- De index toont dus dat leerlingen ILD vooral ervaren als een **werkvorm die sociaal functioneert**, maar **niet noodzakelijk als inhoudelijk betekenisvol** voor hun persoonlijke levensbeschouwelijke ontwikkeling.

**Samenvattend:**
Het draagvlak voor ILD is gematigd positief: leerlingen vinden ILD respectvol en sociaal bruikbaar, maar het draagt voor velen weinig bij aan hun persoonlijke zingeving.

## 4. Wat bepaalt de voorkeur van leerlingen?

De meerkeuzevraag over de voorkeur van leerlingen (*"Ik verkies het eigen levensbeschouwelijk vak / ILD / een combinatie van beide"*) is bedoeld om **te achterhalen hoe leerlingen zich positioneren tegenover de verschillende vormen van levensbeschouwelijk onderwijs**.

We willen weten of leerlingen het liefst:

- **bij hun eigen levensbeschouwelijk vak blijven**,
- **volledig overstappen op interlevensbeschouwelijke dialoog (ILD)**, of
- **een combinatie** van beide werkvormen verkiezen.

Door deze vraag te koppelen aan de stellingen en de draagvlakindex kunnen we onderzoeken:

- of **positieve ILD-ervaringen** leiden tot een keuze voor ILD of combinatie,
- of **kritische ervaringen** samenhangen met de voorkeur voor het eigen vak.

### EEN OVERZICHT PER STELLING

**A. Kennis over ILD**

- Hoogste bij **combinatie** (3.62) en ILD (3.53)
- Laagste bij **eigen vak** (3.49)
- **Interpretatie:** kleine verschillen, algemeen goed begrip van ILD.

**B. Voorbereiding door reguliere levensbeschouwelijke lessen**

- Combinatie: **3.43**
- ILD: **3.07**
- Eigen vak: **3.01**
- **Interpretatie:** leerlingen die een combinatie verkiezen, voelen zich beter voorbereid dan anderen.

**C. Deelname aan dialoog**

- Combinatie: **3.96** (heel hoog)
- ILD: **3.68**
- Eigen vak: **3.53**
- **Interpretatie:** wie ILD of combinatie verkiest, **doet ook vaker actief mee**.

**D. Betrokkenheid van de leerkrachten**

- Combinatie: **3.73**
- ILD: **3.57**
- Eigen vak: **3.49**
- **Interpretatie:** Wie ILD of combinatie verkiest, voelt meer betrokkenheid van de leerkracht.

**E. Existentiële meerwaarde ("zin, betekenis, levenswijze")**

- Combinatie: **2.87**
- ILD: **2.76**
- Eigen vak: **2.40**
- **Interpretatie:** dit blijft **het zwakste item** over alle groepen heen.

- **F. ILD als kans om anderen te leren kennen**
  - Combinatie: **3.62**
  - ILD: **3.51**
  - Eigen vak: **2.95**
  - **Interpretatie:** Hier zien we de *grootste kloof. L*eerlingen die alleen hun eigen vak willen, ervaren **veel minder sociale meerwaarde** in ILD.

**G. Openheid en respect in gesprekken**

- Combinatie: **3.97**
- ILD: **3.89**
- Eigen vak: **3.66**
- **Interpretatie:** Leerlingen ILD niet verkiezen vinden de sfeer toch nog “goed”, maar minder dan de andere groepen.

**H. Beoordeling van ILD**

- Combinatie: **3.48**
- ILD: **3.26**
- Eigen vak: **3.16**
- **Interpretatie:** Beoordeling wordt als min of meer neutraal ervaren, maar best bij "combinatie".

## Conclusie

De resultaten tonen dat interlevensbeschouwelijke dialoog (ILD) haalbaar is als aanvullend en versterkend onderdeel van het curriculum, maar niet als vervanging van de bestaande levensbeschouwelijke vakken. De grote meerderheid van de leerlingen (ongeveer twee derde) verkiest duidelijk het eigen levensbeschouwelijke vak, terwijl slechts een zeer kleine groep kiest voor volledig ILD. Toch beoordelen leerlingen ILD gemiddeld als respectvol en sociaal verrijkend, wat leidt tot een matig positief draagvlak (index ≈ 3.18). ILD wordt vooral gewaardeerd om de mogelijkheid om anderen beter te leren kennen en om open gesprekken te voeren.

Een derde van de leerlingen kiest voor een combinatie van LBV en ILD, en precies deze groep heeft de hoogste scores op bijna alle stellingen: ze voelen zich beter voorbereid, ervaren meer sociale meerwaarde en nemen actiever deel aan de dialoog. Dat maakt het hybride model het meest haalbare en meest gedragen format.

Tegelijk geven leerlingen duidelijk aan dat ILD slechts beperkte existentiële of inhoudelijke meerwaarde heeft (laagste scores van alle items). Dit verklaart waarom het draagvlak voor ILD als zelfstandige lesvorm laag blijft. ILD werkt dus vooral wanneer het veilig, goed georganiseerd en inhoudelijk relevant is, en wanneer het niet in de plaats van maar naast het eigen vak staat.

ILD is dus haalbaar en waardevol als complementaire component binnen het curriculum, in de vorm van een gerichte en kwaliteitsvolle combinatie met het eigen levensbeschouwelijke vak. Een volwaardige vervanging van LBV door ILD vindt echter geen draagvlak bij leerlingen.

# 5. Kwalitatieve analyse van de open antwoorden

## 5.1. Deductieve analyse

**Tabel: een kwantitatieve telling over de voorkeur van leerlingen.**

| Thema | Korte omschrijving | Aantal keer vermeld |
|---|---|---|
| **Eigen_vak_diepte** | Voorkeur voor eigen LBV: diepgang, comfort, veiligheid, interesse | **434** |
| **ILD_negatief_chaos** | Kritiek op ILD-organisatie: chaos, disrespect, grote groepen | **95** |
| **ILD_geen_meerwaarde** | ILD als onnodig, nutteloos, niet relevant | **46** |
| **Combinatie_positief** | Positieve motivatie voor combinatie: balans, afwisseling, beide | **161** |
| **ILD_positief_dialoog** | Positieve waardering voor dialoog, leren van anderen, openheid | **328** |

### INTERPRETATIE

- De **meest dominante thematische cluster** is de voorkeur voor het **eigen vak** (434×).
- Daarna volgt een sterke groep die **dialoog positief ervaart** (328×).
- Er is duidelijk ook een groep die **voor combinatie** kiest (161×).
- Negatieve ILD-ervaringen worden minder vaak benoemd, maar zijn wel aanwezig:
    - chaos/disrespect (95×)
    - geen meerwaarde ervaren (46×)

### 5.1.1. Motivatie om het eigen levensbeschouwelijk vak te verkiezen

(≈ 62% van alle leerlingen)

**Kernredenen:**

- Interesse in eigen religie/levensbeschouwing
- Meer diepgang in het eigen vak
- Comfort en veiligheid in vertrouwde klasgroep
- Minder chaos / betere organisatie
- ILD ervaren als saai of niet relevant
- Behoefte aan keuzevrijheid: “als ik voor vak X kies, wil ik ook dat vak volgen”

**Geparafraseerde quotes:**

1. *“Ik heb bewust voor mijn vak gekozen, dus ik volg het liever dan ILD.”*
2. *“In mijn eigen les leer ik echt iets, terwijl ILD vaak rommelig verloopt.”*
3. *“De groepen zijn te groot en niemand luistert echt bij ILD.”*

4. *“Mijn eigen vak voelt veiliger en meer vertrouwd om te spreken.”*
5. *“ILD gaat weinig over mijn geloof, dan heeft dat voor mij weinig zin.”*
6. *“Het is vaak altijd dezelfde bundel invullen; daar leer ik niets van.”*
7. *“Ik ben niet geïnteresseerd in andere religies, ik wil mijn eigen verdiepen.”*
8. *“Ik vind de sfeer in mijn klas leuker, bij ILD voel ik me minder op mijn gemak.”*
9. *“ILD is te chaotisch: leerkrachten zijn het zelfs onderling niet eens.”*
10. *“Ik kies liever voor rust en duidelijkheid in één vak.”*

**Sentiment:**
Overwegend **negatief tot neutraal** tegenover ILD, maar **positief** tegenover het eigen vak.

### 5.1.2. Motivatie om een *combinatie* te verkiezen

(≈ 30% van alle leerlingen)

**Kernredenen:**

- Afwisseling en variatie
- Interesse in elkaars visies zonder volledige overstap
- ILD is waardevol *als aanvulling*, niet als vervanging
- Leren over verschillen en gelijkenissen in veilige vorm
- Maatschappelijke relevantie (“we leven toch in een diverse samenleving”)

**Geparafraseerde quotes:**

1. *“Ik wil over andere levensbeschouwingen leren, maar mijn eigen vak blijft ook belangrijk.”*
2. *“ILD is leuk als het niet te vaak is—een paar keer per jaar is ideaal.”*
3. *“Een mix houdt de lessen boeiend.”*
4. *“Zo kunnen we misverstanden en vooroordelen verminderen.”*
5. *“Mijn eigen vak geeft diepgang, ILD geeft perspectief.”*
6. *“Ik heb beide nodig om me te vormen: identiteit én openheid.”*
7. *“Samen praten is interessant, maar ik mis anders de inhoud van mijn eigen vak.”*
8. *“Een balans tussen les en dialoog werkt het best voor mij.”*
9. *“ILD is zinvol, maar niet elke week.”*
10. *“Je leert anderen beter begrijpen zonder je eigen vak te moeten opgeven.”*

**Sentiment:**
Overwegend **positief** tegenover ILD, maar vooral als **gedeelde verantwoordelijkheid** tussen vak en dialoog.

### 5.1.3. Motivatie om volledig voor ILD te kiezen

(≈ 8% van alle leerlingen)

- **Kernredenen:**
    - Sterke waardering voor dialoog en discussie
    - Interesse in andere levensvisies
    - Zin in sociale interactie in grotere groep
    - ILD ervaren als dynamischer dan het eigen vak
    - Waardering voor maatschappelijke relevantie (samenleven, respect)

**Geparafraseerde quotes:**

1. *"Ik leer meer uit gesprekken met anderen dan uit het volgen van één vak."*
2. *"Dialoog vind ik leuk en het helpt misverstanden weg te werken."*
3. *"In ILD hoor je verschillende meningen; dat vind ik interessant."*
4. *"De projecten zijn soms creatiever dan de gewone lessen."*
5. *"Het is waardevol om vanuit verschillende overtuigingen samen te praten."*
6. *"ILD voelt eerlijker: iedereen zit samen."*
7. *"Je leert beter communiceren met mensen die anders denken."*
8. *"Het verruimt je blik meer dan één enkel vak."*
9. *"ILD voelt moderner en meer van deze tijd."*
10. *"Het gaat eindelijk eens over echte thema's."*

**Sentiment:**
Overwegend **sterk positief**, soms zelfs enthousiast.

## 5.2. Inductieve analyse

### 5.2.1. Tegenthema's: zorgen en frustraties rondom ILD

#### Pedagogische uitvoering

- Chaotisch, slechte structuur
- Onzekerheid onder leerkrachten
- Te veel presentaties of bundels
- Herhaling van vorig jaar

**Quote:** *"De leerkrachten lijken tijdens ILD zelf niet te weten wat het plan is."*

#### Groepsdynamiek

- Te grote groepen
- Onveilig gevoel
- Weinig echte dialoog
- Leerlingen praten niet met elkaar over geloof

**Quote:** *"Iedereen zit toch in zijn eigen groepje — dan kan je niet echt praten."*

#### Gebrek aan diepgang

- Te algemeen, oppervlakkig

- Geen nieuwe inzichten
- Slecht afgestemd op religieuze leerlingen

**Quote:** *"We leren niets nieuws. Het blijft allemaal heel oppervlakkig."*

#### Relevantie

- Niet interessant
- Niet nuttig: "dit kan ook buiten school"
- Geen persoonlijke meerwaarde

**Quote:** *"ILD verandert mijn leven niet, dus waarom moet het verplicht zijn?"*

#### Veilig klasklimaat

- Niet altijd veilige sfeer
- Leerkrachten kunnen conflicten niet goed begeleiden

**Quote:** *"Sommige opmerkingen zijn kwetsend, maar daar wordt weinig op gereageerd."*

**Tabel: telling bij de kritische thema's**

| Thema | Frequentie (benaderd) | Korte omschrijving |
|---|---|---|
| **Chaotische of slechte organisatie** | ~95 | Onduidelijke opdrachten, te grote groepen, gebrek aan structuur |
| **Gebrek aan meerwaarde / geen diepgang** | ~46 | ILD als herhaling, oppervlakkig, weinig leerwinst, "geen nut" |
| **Stress of onveiligheid in gemengde groepen** | ~30 | Kwetsende opmerkingen, ongemak, niet durven spreken |
| **Voorkeur voor eigen LBV omwille van identiteit of diepgang** | ~120 | Nood aan vertrouwdheid, rust, coherente inhoud |

### 5.2.2. Positieve waardering voor ILD

#### Dialoog en begrip

**Quote:** *"Door ILD begrijp ik eindelijk waarom anderen bepaalde keuzes maken."*

#### Verbroedering en sociale cohesie

**Quote:** *"Het is fijn om te merken hoeveel gelijkenissen we hebben."*

#### Actuele thema's

**Quote:** *"De gesprekken over actuele onderwerpen vind ik superinteressant."*

#### Verruimend effect

**Quote:** *"Je wordt er minder bekrompen van."*

**Tabel: telling bij de positieve thema's**

| Thema | Frequentie (benaderd) | Korte omschrijving |
|---|---|---|
| **Perspectiefverbreding / anderen leren kennen** | ~150 | Dialoog, gelijkenissen ontdekken, begrip en respect |
| **Afwisseling en variatie** | ~60 | ILD als onderbreking van routine; boeiende thema's |
| **Sociale cohesie / groepsgevoel** | ~50 | Verbinding, samenwerking, beter begrip tussen groepen |
| **Persoonlijke interesse in dialoog** | ~70 | Gesprekken, discussie, leren communiceren |

## 5.3. Conclusie: hoe ervaren leerlingen ILD?

De kwalitatieve analyse bevestigt duidelijk de bevindingen uit de kwantitatieve resultaten en voegt er betekenisvolle nuance aan toe. Leerlingen ervaren ILD vooral als een **kans om anderen beter te leren kennen** en een manier om **open, respectvolle gesprekken** te voeren. Deze sociale meerwaarde vormt het sterke fundament van ILD en verklaart waarom een aanzienlijk deel van de leerlingen een **combinatiemodel (ILD + eigen vak)** als meest wenselijk aanduidt.

Tegelijk bieden de negatieve thema's inzicht in waarom veel leerlingen ILD **niet als volwaardige vervanging van hun eigen vak** zien. De meest voorkomende knelpunten zijn **onvoldoende structuur**, **te grote groepen**, **gebrek aan diepgang** en **onduidelijke leerinhouden**. Deze elementen ondermijnen het gevoel van leerwinst en beperken de existentiële relevantie van ILD, wat in de kwantitatieve analyse de laagste itemscore opleverde.

Samengevat tonen beide analyses dat ILD **grote sociale potentie** heeft, maar dat het succes sterk afhankelijk is van **organisatorische kwaliteit, pedagogische begeleiding en inhoudelijke verdieping**. ILD werkt vooral **als gerichte, kwalitatieve aanvulling** op het eigen levensbeschouwelijke vak, niet als vervanging ervan.

- Leerlingen waarderen ILD **wanneer het authentieke gesprekken oplevert**.
- Ze haken af wanneer ILD **voelt als een chaotisch groepswerk zonder echte inhoud**.
- De grootste barrière is **gebrek aan persoonlijke relevantie** (cognitief én existentieel).
- De grootste kans ligt in **gerichte, begeleide dialoog en duidelijke thematische diepgang**.

**LEERLINGEN WILLEN WEL IN DIALOOG GAAN, MAAR NIET TEN KOSTE VAN DE DIEPGANG, VEILIGHEID EN HERKENBAARHEID VAN HUN EIGEN LEVENSBESCHOUWELIJK VAK.**

# 6. Verschillen volgens levensbeschouwelijk vak, geslacht en onderwijsfinaliteit

**Verschillende de resultaten wanneer we de groep bekijken naargelang hun levensbeschouwelijk vak, geslacht en onderwijsniveau?**

We onderzochten deze vraag via een **python-analyse** van de dataset (2370 leerlingen).

We onderzochten voor elke subgroep:

- **Draagvlak-index (1–5)**
- **Gemiddelde Likert-scores** voor de 8 stellingen

## 6.1. Analyse levensbeschouwelijk vak

**Wat is het draagvlak per LBV?**

| Levensbeschouwelijk vak | Index |
|---|---|
| Islamitische godsdienst | **3.34** |
| Orthodoxe godsdienst | 3.25 |
| Protestants-evangelische godsdienst | 3.29 |
| Rooms-katholieke godsdienst | 3.19 |
| Niet-confessionele zedenleer (NCZ) | 3.12 |
| Israëlitische godsdienst | **2.73** (zeer kleine groep) |

### INTERPRETATIE

- **Islamitische leerlingen tonen het hoogste draagvlak voor ILD**, vooral door sociale meerwaarde en respectvolle sfeer.
- **NCZ-leerlingen scoren lager**, vooral omdat ze ILD minder relevant vinden voor hun persoonlijke ontwikkeling.
- De **israëlitische groep** is extreem klein (n≈5) → resultaten zijn **niet representatief**.
- RKG/PEGO/orthodoxe leerlingen scoren **rond het gemiddelde**.

### EXTRA OPVALLEND PATROON

Itemanalyse toont dat islamitische leerlingen **ILD meer zinvol vinden (2.87)** dan RKG- of NCZ-leerlingen (**2.57 resp. 2.46**). NCZ-leerlingen scoren op dit item *systematisch* lager.

## 6.2. Analyse per geslacht

**Wat is het draagvlak per geslacht?**

| Gender | Index |
|---|---|
| **Vrouw** | **3.22** |
| **Man** | 3.16 |
| **Anders** | 2.86 |
| **Zeg ik liever niet** | **2.57** |

### INTERPRETATIE

- **Meisjes hebben het hoogste draagvlak**, en scoren consequent positiever op 7 van de 8 Likert-items.
- Jongens volgen kort daarachter.
- De categorie “Zeg ik liever niet” is klein en scoort **consequent laag**, vooral op veiligheid/comfort in ILD.
- "Anders" is eveneens klein en zit qua scores tussen mannen en “Zeg ik liever niet”.

### INTERESSANT DETAIL

Op het item *“Het gesprek verloopt open en respectvol”* scoren meisjes **3.80**, jongens **3.77**, maar “zeg ik liever niet” **2.93**. Dit is een duidelijk signaal rond **veiligheidsbeleving**.

## 6.3. Analyse per onderwijsfinaliteit

**Wat is het draagvlak voor ILD wanneer we kijken naar het onderwijsfinaliteit?**

| Finaliteit | Index |
|---|---|
| Doorstroomfinaliteit | **3.22** |
| Arbeidsmarktfinaliteit | 3.17 |
| Dubbele finaliteit | 3.12 |

### INTERPRETATIE

- **ASO-/doorstroomleerlingen tonen het sterkste draagvlak**.
- Arbeidsmarktfinaliteit (BSO) zit in het midden.
- **Dubbele finaliteit** (TSO) scoort het laagst, parallel met lagere waardering voor ILD als leerervaring.

### EXTRA OBSERVATIE

Het item *"ILD helpt mij in mijn zoektocht naar zin/levenswijze"* scoort:

- **BSO: 2.82**
- TSO: 2.59
- **ASO: 2.47**

Voor ASO is ILD **veel minder betekenisvol** op existentiële vlak.

## 6.4. Waar zijn de grootste verschillen tussen subgroepen?

**Grootste positieve waardering:**

- Islamitische leerlingen
- Meisjes
- Doorstroomfinaliteit (ASO)

**Grootste kritische groepen:**

- NCZ-leerlingen
- Jongens scoren licht lager
- TSO-leerlingen
- Kleine "Zeg ik liever niet" gendergroep door lage veiligheidsscores

**Waar ligt de *kern* van de verschillen?** De verschillen zitten vooral in:

1. sociale meerwaarde (anderen leren kennen)
2. ervaren respect/openheid
3. relevantie voor persoonlijke ontwikkeling

# 7. Analyse van de significante verschillen tussen leerlingen

De statistische analyse van de ILD-bevraging voor leerlingen toont duidelijke maar genuanceerde verschillen tussen subgroepen van leerlingen. Met behulp van **ANOVA-toetsen** werd eerst nagegaan of er *in het algemeen* significante verschillen bestaan in draagvlak voor interlevensbeschouwelijke dialoog (ILD) tussen levensbeschouwelijke vakken, gendergroepen en finaliteiten. Wanneer zulke globale verschillen aanwezig waren, werd via **Tukey HSD-post-hoc analyses** onderzocht **welke** groepen precies significant van elkaar verschillen.

## 7.1. Levensbeschouwelijk vak: één significant verschil

De ANOVA toonde een **significant effect van het levensbeschouwelijk vak** op het draagvlak voor ILD ($p = 0.00050$) . Dat betekent dat leerlingen uit verschillende LBV-richtingen gemiddeld niet allemaal hetzelfde staan tegenover ILD.

De **post-hoc analyse** brengt hier echter een belangrijke nuance aan. Uit de Tukey HSD-test blijkt namelijk dat **slechts één vergelijking significant** is:

**LEERLINGEN UIT DE ISLAMITISCHE GODSDIENST HEBBEN EEN HOGER DRAAGVLAK VOOR ILD DAN LEERLINGEN UIT NIET-CONFESSIONELE ZEDENLEER (NCZ) ($p = 0.0002$) .**

Alle andere LBV-groepen — rooms-katholiek, protestants-evangelisch, orthodox, NCZ, islamitisch en de kleine groep israëlitisch[1] — verschillen onderling **niet significant**. Dit betekent dat, ondanks kleine variaties in gemiddelden, er **geen statistisch betrouwbaar bewijs** is dat deze andere groepen structureel anders naar ILD kijken.

**BELEIDSIMPLICATIE**

Het LBV-verschil is **niet breed verspreid**, maar beperkt tot één duidelijke tegenstelling: **islamitisch > NCZ**. Islamitische leerlingen lijken ILD sterker te waarderen, vooral om de sociale en respectvolle dimensies. Bij NCZ-leerlingen ligt het draagvlak net lager, vooral door lagere scores op existentiële relevantie.

## 7.2. Gender: vooral één kwetsbare groep springt eruit

Ook voor gender vond de ANOVA een **zeer significant verschil** ($p \approx 0.000003$) . Dit betekent dat de gemiddelde houding tegenover ILD verschilt naargelang de genderidentificatie.

De Tukey-analyse toont echter dat het verschil **niet** ligt tussen jongens en meisjes — die scoren statistisch gezien **gelijk**.
De significante verschillen doen zich uitsluitend voor tussen de klassieke gendercategorieën en de kleinere groep die aanduidt *"Zeg ik liever niet"*:

- **Man > Zeg ik liever niet** ($p = 0.000$)

[1]

- **Vrouw > Zeg ik liever niet** (p = 0.000)

Dit betekent dat leerlingen die hun gender niet willen aanduiden **significant lager draagvlak** hebben dan zowel jongens als meisjes. De categorie “Anders dan bovenstaande” verschilt van geen enkele andere groep significant, vermoedelijk door kleine steekproefgrootte.

#### Beleidsimplicatie

De opvallendste kwetsbaarheid zit **niet** tussen jongens en meisjes, maar in de groep leerlingen die hun gender niet willen opgeven. Deze groep ervaart mogelijk **minder veiligheid, minder herkenning of minder comfort** binnen ILD-contexten. Inzetten op **veiligheid, inclusie en duidelijke dialoogafspraken** is cruciaal voor het bereiken van deze leerlingen.

## 7.3. Onderwijsfinaliteit: een klein maar significant verschil

Voor finaliteit toont de ANOVA een **net significant verschil** (p = 0.0467). Dit suggereert dat de houding tegenover ILD enigszins varieert tussen ASO, TSO en BSO.

De Tukey-post-hoc test verfijnt dit beeld:

- Enkel de vergelijking **ASO > TSO** is significant (p = 0.0367) .
- BSO verschilt **niet** significant van ASO of TSO.

#### Beleidsimplicatie

Het verschil moet voorzichtig geïnterpreteerd worden: het effect is **klein** maar **betrouwbaar**. TSO-leerlingen blijken ILD **iets kritischer** te beleven, mogelijk door aansluiting, werkvormen of ervaringskwaliteit. Praktijkgerichte, concreet toepasbare werkvormen kunnen hen meer betrekken.

## 7.4. Conclusie

De combinatie van ANOVA en Tukey-analyses geeft een scherp beeld van **waar echte, statistisch betrouwbare verschillen liggen** — en waar niet. De resultaten tonen:

1. **Geen brede kloof tussen levensbeschouwingen**, maar één duidelijke tegenstelling: Islamitische leerlingen waarderen ILD significant meer dan NCZ-leerlingen.
2. **Geen genderkloof tussen jongens en meisjes**, maar één uitgesproken kwetsbare groep: Leerlingen die hun gender niet willen aanduiden scoren significant lager dan beide klassieke gendergroepen.
3. **Geen systematische finaliteitskloof**, maar wel een subtiel significant verschil: ASO-leerlingen tonen hoger draagvlak dan TSO-leerlingen, terwijl BSO-leerlingen ergens tussen beide in vallen.

### Wat dit betekent voor beleid

- De grootste verschillen zitten **niet in traditionele categorieën** (m/v, ASO/BSO), maar in **specifieke subgroepen met bijzondere gevoeligheden**.
- ILD heeft een breed potentieel, maar vraagt **structurele kwaliteitsverbetering** om vooral kritischer ingestelde groepen (NCZ, TSO, “zeg ik liever niet”) te versterken.
- Inzetten op **veiligheid**, **dialogische kwaliteit**, **kleine groepen**, **evenwichtige organisatie** en **inhoudelijke diepgang** zal het draagvlak in alle groepen verhogen.

# 8. Beleidsanalyse

Dit hoofdstuk biedt een geïntegreerd overzicht van alle inzichten die voortkomen uit de statistische en kwalitatieve analyse van de ILD-evaluatie. Het bundelt de resultaten van de descriptieve statistiek, draagvlakindex, voorkeurspatronen, thematische deductieve en inductieve analyse van open antwoorden, subgroep vergelijkingen en significantietoetsen.

De kwalitatieve analyse van de open antwoorden bevestigt en verdiept de patronen die uit de kwantitatieve data naar voren kwamen. In de **deductieve analyse**, waarbij antwoorden werden ingedeeld in positief, negatief of neutraal tegenover ILD, blijkt dat een meerderheid van de leerlingen eerder **kritisch of terughoudend** staat tegenover ILD. Veel leerlingen benoemen expliciet dat ze de **voorkeur geven aan hun eigen levensbeschouwelijk vak**, wat sterk overeenstemt met de kwantitatieve bevinding dat 62% van de leerlingen voor het eigen vak kiest. De positieve antwoorden vormen een substantiële minderheid en verwijzen vooral naar de **sociale meerwaarde** van ILD, zoals het leren kennen van andere perspectieven en het voeren van open gesprekken. Deze positieve dimensies komen ook terug in de Likert-resultaten, waar de **ervaring van openheid en respect** de hoogste score behaalde.

De **inductieve analyse** toont vervolgens een rijk spectrum aan thema's die deze houdingen verder inkleuren. Een belangrijk cluster van negatieve thema's betreft **chaos, te grote groepen, oppervlakkige opdrachten en gebrek aan diepgang**. Deze klachten sluiten nauw aan bij de laagste kwantitatieve score: de beperkte ervaren **existentiële meerwaarde** van ILD. Leerlingen geven aan dat ze "niets nieuws leren", dat de activiteiten "ongeorganiseerd" zijn en dat de gesprekken "niet echt tot dialoog komen". Dit verklaart waarom de draagvlakindex op ongeveer 3.18 blijft hangen: overwegend neutraal tot licht positief, maar met duidelijke ruimte voor verbetering.

Aan de andere kant toont de inductieve analyse ook een reeks terugkerende **positieve thema's**, zoals verbreding, respect, sociale cohesie, beter begrip van verschillen en afwisseling ten opzichte van de gewone lessen. Leerlingen die deze thema's aanhalen, zijn vaak dezelfde leerlingen die in de kwantitatieve analyse kiezen voor **een combinatie van ILD en het eigen vak**—de groep met het **hoogste gemiddelde draagvlak**. Dit bevestigt dat ILD vooral werkt als **aanvulling**, niet als vervanging.

Opvallend is dat specifieke subgroepen die in de kwantitatieve analyse significant afwijken (zoals islamitische leerlingen en TSO-leerlingen) ook in de kwalitatieve data herkenbare accenten leggen. Islamitische leerlingen verwijzen vaker naar **respectvolle uitwisseling** en een gevoel van **meerwaarde**, wat overeenkomt met hun hogere draagvlakscore. TSO-leerlingen benoemen vaker **relevantieproblemen** en wensen meer structuur, wat strookt met hun lager draagvlak in de statistieken.

Ten slotte tonen de kwalitatieve analyses dat leerlingen die hun geslacht niet wensen aan te duiden vaak melding maken van **onveiligheid, ongemak of gebrek aan herkenning** in gemengde groepen. Dit sluit nauw aan bij hun **significant lagere draagvlakscore** in de Tukey-analyse.

- **Samengevat** versterken de kwalitatieve analyses de kwantitatieve inzichten. ILD wordt gezien als **sociaal waardevol maar inhoudelijk en organisatorisch kwetsbaar**. Leerlingen erkennen het potentieel van dialoog, maar hebben nood aan **betere organisatie, kleinere groepen, meer diepgang en een duidelijke koppeling met hun eigen levensbeschouwelijke identiteit**. Hierdoor wordt duidelijk dat ILD vooral duurzaam haalbaar is als **gerichte, kwaliteitsvolle aanvulling op het eigen vak**, niet als volwaardig alternatief.

# 9. Wat wil dit zeggen voor de verdere uitrol van ILD?

De analyse van de ILD-bevraging toont een duidelijk en consistent beeld: interlevensbeschouwelijke dialoog heeft een **reëel potentieel**, maar vraagt **gerichte kwaliteitsverbeteringen** om duurzaam ingebed te raken in het curriculum. ILD wordt ervaren als **sociaal waardevol**, maar leerlingendraagvlak is sterk afhankelijk van de **kwaliteit van organisatie, veiligheid, relevantie en dialoogvoering**. Op basis van de resultaten worden onderstaande beleidsaanbevelingen geformuleerd.

## 9.1. Versterk ILD als complementaire, niet-vervangende werkvorm

De voorkeuren van leerlingen tonen dat **het eigen levensbeschouwelijk vak de basis blijft**, terwijl ongeveer een derde expliciet kiest voor **een combinatie van LBV en ILD**. De combinatiegroep behaalt bovendien de **hoogste draagvlak- en participatiescores**. ILD is daarom het meest haalbaar als **aanvulling**, niet als vervanging van de LB-vakken. Structurele beleidskeuzes moeten ILD positioneren als **periodieke, kwalitatieve dialoogmodule** binnen het bredere LB-curriculum.

## 9.2. Verbeter de organisatie en structurele inbedding van ILD

De kwalitatieve analyse toont dat leerlingen ILD vaak als **chaotisch, onduidelijk georganiseerd of onvoldoende begeleid** ervaren. Kwetsende opmerkingen of groepsdynamische problemen worden niet altijd adequaat opgevangen. Het is daarom cruciaal om te investeren in:

- **kleinere, stabiele dialooggroepen** met voldoende diversiteit;
- **duidelijk geformuleerde leerdoelen** per sessie;
- **consistente planning en afstemming** tussen LBV-leerkrachten;
- **voorbereidend materiaal** dat dialoog activeert in plaats van opdrachten te herleiden tot invulbundels.

Goed georganiseerde ILD leidt tot hogere scores op respect, veiligheid en deelname—de sterkste troeven van ILD in de kwantitatieve data.

## 9.3. Professionaliseer leerkrachten in dialoogbegeleiding voor een diverse groep van leerlingen

De ervaren kwaliteit van de dialoog hangt nauw samen met de **vaardigheden van leerkrachten in gespreksleiding, conflictregulatie en groepsveiligheid**. Leerlingen benoemen expliciet dat leerkrachten soms onderling of tegenover leerlingen onzeker of inconsistent handelen. Daarom is structurele professionalisering nodig:

- training in **gespreksfacilitatie, socratische dialoog, en specifieke activerende werkvormen**;
- **teamafspraken en versterking van co-teaching** tussen LBV-leerkrachten over rollen, inhoud en pedagogische visie;
- **intervisiemomenten** om knelpunten in praktijk te bespreken.

Wanneer leerkrachten vertrouwen uitstralen in ILD, stijgt het draagvlak merkbaar.

## 9.4. Bewaak sociale veiligheid voor alle leerlingen en kwetsbare groepen

De gegevens tonen dat leerlingen die hun gender aanduiden als *"zeg ik liever niet"* **significant lager draagvlak** hebben dan zowel jongens als meisjes. Dit wijst op een **minder veilige beleving van ILD**. Ook leerlingen uit specifieke levensbeschouwelijke groepen (bv. NCZ) benoemen soms terughoudendheid of discomfort. Beleidsmatig betekent dit:

- expliciete aandacht voor **veiligheid en inclusiviteit** in ILD-sessies;
- duidelijke **gespreksregels en grensbewaking**;
- ruimte voor leerlingen om zich terug te trekken of anders deel te nemen;
- monitoring van groepen die structureel lagere draagvlakcijfers vertonen.

Veiligheid is een voorwaarde voor dialoog.

## 9.5. Maak ILD inhoudelijk relevanter en betekenisvoller

Het laagst scorende item in de enquête betreft de **existentiële meerwaarde** ("ILD helpt mij in mijn zoektocht naar zin en levenswijze"). Dit komt ook scherp naar voren in de open antwoorden, waar leerlingen herhaaldelijk **gebrek aan diepgang, herhaling en oppervlakkigheid** signaleren. Beleidsmatig vergt dit:

- thema's die aansluiten bij **zinvragen, identiteit, ethiek en actualiteit**;
- dialoog die ruimte geeft voor **persoonlijke betekenisgeving**;
- inzet van sprekers, casussen en werkvormen die diepgang stimuleren;
- aandacht voor **verschillen tussen LVB-vakken** zonder uniformiteit op te dringen.

ILD heeft het potentieel om sterke persoonlijke groei te stimuleren, maar alleen wanneer het niet gereduceerd wordt tot "praten om te praten".

### 9.6. Denk na over de diverse groepen en meer flexibiliteit

Leerlingen willen een doordacht ritme van ILD lessen. ILD wordt volgens de resultaten van de leerlingen het best gepositioneerd als:

- enkele **vastomlijnde sessies per semester**;
- gekoppeld aan **gestructureerde thema's**;
- ingebed in het eigen LVB-vak, waarbij leerlingen verbinding leggen tussen hun eigen traditie en de dialoogmomenten.

Een ritmisch, voorspelbaar en kwalitatief model verhoogt motivatie en vermindert weerstand.

### 9.7. Denk na over een gerichte aanpak bij groepen van leerlingen

De significatietoetsen tonen dat:

- **islamitische leerlingen significant positiever** staan tegenover ILD dan NCZ-leerlingen;
- **ASO-leerlingen** iets positiever scoren dan **TSO-leerlingen**;
- de groep *"zeg ik liever niet"* systematisch lager scoort dan alle andere gendergroepen.

Deze verschillen moeten niet leiden tot differentiatie in kansen, maar tot **gericht beleid**:

- benut islamitische leerlingen als **positieve rolmodellen**;
- verduidelijk ILD voor NCZ-leerlingen vanuit **kritisch denken** en burgerschap;
- bied TSO-leerlingen **meer concrete, praktijkgerichte dialoogvormen**;
- versterk veiligheidsmaatregelen voor genderdiverse of niet-identificerende leerlingen.

## 10. Slotwoord

Op basis van het totale onderzoek bij leerlingen is ILD vooral haalbaar en effectief als **kwalitatief sterke, goed geleide en inhoudelijk relevante aanvulling** op het eigen levensbeschouwelijke vak. Wanneer ILD veilig, zinvol en ordelijk georganiseerd wordt, heeft het de kracht om leerlingen te verbinden, te verrijken en hun wereldbeeld te verbreden. Beleidsmatig ligt de sleutel dus niet in *meer* ILD, maar in **beter, geconcentreerder en structureel verankerd ILD** binnen een hybride en flexibel model.

## Bijlage

Voorbeeldquotes per voorkeur, positief en negatieve voorbeelden.

Eigen LBV / Diepgang / Comfort (434 vermeldingen)

- *“Ik leer meer in mijn eigen vak; ILD voegt weinig toe.”*
- *“In mijn eigen klas voel ik mij veiliger en durf ik meer te spreken.”*
- *“Ik heb bewust voor dit vak gekozen, dus ik volg het liever dan ILD.”*
- *“De onderwerpen in mijn eigen vak interesseren me gewoon meer.”*

ILD negatief: chaos, disrespect, organisatie (95 vermeldingen)

- *“ILD is vaak chaotisch; niemand weet wat we moeten doen.”*
- *“De groepen zijn te groot, waardoor er geen echte gesprekken zijn.”*
- *“Soms worden er kwetsende opmerkingen gemaakt en grijpt niemand in.”*
- *“ILC-lessen voelen rommelig en slecht georganiseerd.”*

ILD wordt gezien als ‘geen meerwaarde’ (46 vermeldingen)

- *“ILD is gewoon nutteloos voor mij.”*
- *“Ik leer niets nieuws, het blijft allemaal oppervlakkig.”*
- *“Ik vind de dialoog niet relevant voor wat ik nodig heb.”*
- *“ILD kan ook buiten school gebeuren, waarom moeten we er les over krijgen?”*

Positieve motivatie voor combinatie (161 vermeldingen)

- *“Een mix van beide werkt het best: afwisseling en diepgang.”*
- *“ILD is interessant, maar niet elke week.”*
- *“Beide lessen vullen elkaar aan; het is een goede balans.”*
- *“Je behoudt je eigen vak én leert over anderen, dat vind ik ideaal.”*

Positieve waardering voor ILD en dialoog (328 vermeldingen)

- *“Ik vind het leuk om meningen van anderen te horen.”*
- *“ILD helpt misverstanden weg te werken.”*
- *“Je leert echt omgaan met anderen die anders denken.”*
- *“De gesprekken zijn interessant en verruimen mijn blik.”*